

діяльності, інших суб'єктів та елементів національної інноваційної системи. Крім того, нормами чинного законодавства України про інноваційну діяльність повинні оформлюватися взаємозв'язки між указаними категоріями (із розширенням та конкретизацією в спеціальних актах законодавства), а також установлюватися організаційно-правові форми суб'єктів інноваційної діяльності, форми зобов'язальних відносин між ними та іншими суб'єктами.

3.2. Вищі навчальні заклади – законодавчі проблеми комерціалізації результатів наукових досліджень

Поняття комерціалізації як елемента інноваційного процесу

У сучасному світі, коли економіка України все більше інтегрується у світову, необхідно усвідомлювати те, що комерціалізація наукових розробок є основою конкурентного розвитку підприємництва. Отримання нових знань і технологій та їх використання в інтересах соціально-економічного розвитку держави безпосередньо визначають роль і місце країни у світовому співтоваристві, рівень життя народу і забезпечення національної безпеки. У промислово розвинених державах 80-95% приросту валового внутрішнього продукту припадає на частку нових знань, утілених у техніці та технологіях. Це свідчить про те, що зазначені країни йдуть шляхом інноваційної економіки. При цьому правова охорона нових технічних рішень і технологій відповідно до законодавства з питань інтелектуальної власності дозволяє компаніям завоювати на певний проміжок часу панівне становище на ринку збуту конкретної продукції. Обсяг світової торгівлі ліцензіями на об'єкти інтелектуальної власності щорічно збільшується на 12 %, у той час як темпи зростання світового промислового виробництва не перевищують 2,5-3% на рік⁴⁷⁶.

Питання про передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності від розробника виробнику є одним із ключових питань функціонування будь-

---

⁴⁷⁶ Сутність та система індикаторів економіки, заснованої на знаннях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2011/Economics/14_79527.doc.htm.

якої інноваційної системи. Чим більше захищений розробник, чим менше ризику у виробника і, нарешті, чим більше в них довіри один до одного, тим швидше та ефективніше йде процес передачі інтелектуальної власності, тим активніше здійснюється інноваційна діяльність, а отже, швидше розвивається економіка. У такій ситуації необхідна побудова таких економічних механізмів, які полегшили б процес зближення науки й реального сектору економіки, змусили б людей із різних професійних груп більше взаємодіяти і знаходити спільні інтереси.

Саме слово комерціалізація походить від латинського *commercium* («комерція») і означає перетворення будь-чого в джерело прибутку. Зміст поняття «комерціалізація» є взаємним переплетенням двох термінів, а саме: комерціалізації і реалізації, тобто реалізації на комерційній основі⁴⁷⁷. Як вважає Дж. Казметський, «комерціалізація <...> являє собою процес, за допомогою якого результати НДДКР своєчасно трансформуються в продукти та послуги на ринку». На думку Я. М. Гріко і Є. А. Монастирного, комерціалізація інноваційної ідеї являє собою отримання доходу від її продажу або використання у власному виробництві. Великий економічний словник дає таке визначення: «Комерціалізація – це підпорядкування діяльності меті одержання прибутку»⁴⁷⁸. Комерціалізація інновацій являє собою технологію перетворення науково-технічного результату у вигляді продукції або технологічної розробки в комерційний результат. При цьому комерційні результати можуть бути отримані будь-яким учасником інноваційного процесу, що супроводжує етапи життєвого циклу інновацій⁴⁷⁹. Основною формою комерціалізації технологій є практичне використання прав на інтелектуальну власність із метою отримання вигоди.

---

⁴⁷⁷ Комерціалізація технологій як напрям підвищення ефективності винахідницької та інноваційної діяльності підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lp.edu.ua/fileadmin/INEM/MO/PDF/Zbirnik_tez_2012.pdf/.

⁴⁷⁸ Инновационная стратегия управления коммерциализацией интеллектуальной собственности ВУЗа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.creativeconomy.ru/articles/2881/>.

⁴⁷⁹ Вдосконалення механізму комерціалізації інноваційних розробок ВНЗ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6785/2/Vorona.pdf>.

У сучасному українському законодавстві поняття «комерціалізація» немає взагалі, проте використовується фраза «залучення інтелектуальної власності до господарського обороту». Існує думка, що комерціалізація технології є завершальним етапом трансферу технології. Проте, деякі науковці вважають, що комерціалізація технології – це те саме, що й комерційний трансфер, або трансфер слід розглядати як один зі способів здійснення комерціалізації⁴⁸⁰. Методичні рекомендації з комерціалізації розробок, створених у результаті науково-технічної діяльності, затверджені наказом Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації від 13.09.2010 р. № 18, визначають комерціалізацію прав на об'єкти інтелектуальної власності як організацію руху інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку, а процес комерціалізації розробок як комплекс організаційно-економічних заходів, спрямованих на отримання прибутку від ринкової реалізації наявних знань та розробок у певній галузі науки і техніки⁴⁸¹.

Простіше кажучи, комерціалізація являє собою спосіб перетворення об'єкта права інтелектуальної власності (у т.ч. інноваційного продукту, технології) у товар, утілення його у виробництво й отримання від цього комерційного результату і є комерціалізацією наукових розробок⁴⁸². При цьому процес комерціалізації передбачає пошук, оцінку (експертизу) та відбір новацій для фінансування, залучення коштів, юридичне закріплення прав на майбутню інтелектуальну власність, інноваційне впровадження у виробництво, а також подальшу модифікацію і супровід інтелектуального продукту.

---

⁴⁸⁰ Комерціалізація технологій як напрям підвищення ефективності винахідницької та інноваційної діяльності підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lp.edu.ua/fileadmin/INEM/MO/PDF/Zbirnik_tez_2012.pdf.

⁴⁸¹ Методичні рекомендації з комерціалізації розробок, створених в результаті науково-технічної діяльності: затв. наказом Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації від 13 вересня 2010 р. № 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fnmu.ua%2Fscience%2Fcommerc.doc&ei=6r--UZaQMcjI4AT-u4HoAQ&usg=AFQjCNGzX7mJSOQch43GgIIVTMfFR3ufw&sig2=X47r8XnN5VIL0Brbivryg>.

⁴⁸² Малые инновационные предприятия при вузах: проблемы и перспективы развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://9000innovations.ru/malye-innovacionnye-predpriyatiya-pri-vuzah-problemy-i-perspektivy-razvitiya>.

Особливу роль у вказаних процесах відіграє держава. У переважній більшості розвинених країн державна науково-технічна політика побудована за принципом «табуретки»:

- визначення та встановлення пріоритетів науково-технічного розвитку, за якими будуть створюватися технології. Як правило, вибираються напрями, в яких уже є певні успіхи (перша ніжка табуретки – технологія);
- фінансове та ресурсне забезпечення створення технологій та їх комерціалізації (друга ніжка табуретки – фінанси);
- інфраструктура і менеджмент (третья ніжка табуретки – менеджмент).

Зазначені частини складають єдиний механізм комерціалізації, і відсутність одного з них робить усю конструкцію нестійкою.⁴⁸³

Досвід розвитку комерціалізації технологій у країнах ЄС показує, що світові тенденції полягають у відмові держави від прав на об'єкти інтелектуальної власності, створених за рахунок державних коштів⁴⁸⁴: закріплення прав на інтелектуальну власність за організаціями-розробниками, а також стимулювання передачі прав на результати інтелектуальної власності організаціям та підприємствам, що безпосередньо займаються комерціалізацією об'єкта права інтелектуальної власності. Закріплення права на результати інтелектуальної діяльності за дослідницькою організацією ефективніше з погляду комерціалізації через такі основні причини:

- дослідницька організація має великі професійні можливості для комерціалізації порівняно з окремим дослідником;
- право інтелектуальної власності в «руках» окремих дослідників розпорошує інформацію про його об'єкти серед посередницьких професійних організацій, які займаються комерціалізацією технологій.

⁴⁸³ Организационные и экономические механизмы функционирования офисов коммерциализации научных разработок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mstuca.ru%2Fscientific_work%2Fsci_proj%2Ffiles%2F1%2F1.3.doc&ei=dcG-Ufz5MMqstAa88oDoAQ&usq=AFQjCNEaxzqIe3oIsqgLNLa9IFy1YNqCQ&sig2=vSIIYpIMHATTCDZhs72-CA.

⁴⁸⁴ Коммерциализация инновационной деятельности в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsk-group.ru/?article=1906>.

Розглядаючи процес комерціалізації результатів інтелектуальної власності в Україні, слід зауважити, що до сьогодні в ментальності учасників цього процесу відчувається відгомін планово-директивної економіки. В умовах планово-директивної економіки комерціалізація інновацій практично була відсутня. Потреба в інноваціях визначалася кожною галуззю, виходячи з вигідності розвитку виробництва продукції саме для неї самої. Багато фундаментальних, а також прикладних досліджень і практичних розробок у планово-директивній системі виконувалися послідовно, були логічно взаємозалежні й «прив'язані» до певних організацій-виконавців. У 80-ті роки ХХ ст. з метою скорочення тривалості інноваційного циклу були створені 23 міжгалузевих науково-технічних комплекси (МНТК). Організаційно-економічна підтримка всіх етапів і ланок єдиного інноваційного циклу, комерціалізація результатів наукових досліджень були відсутні та замінювалися плановою директивою. Враховуючи те, що в широкому сенсі комерціалізація – це перетворення ідей у гроші, то якщо раніше діяла схема: «ідеї – гроші – ефект (гроші)», тобто переведення ідеї на гроші, сьогодні в умовах ринку для підтримки інновацій необхідна інша схема: «гроші – ідеї – гроші»⁴⁸⁵.

Ураховуючи це, сьогодні одним з основних гальм інноваційного процесу в Україні є відсутність технології комерціалізації та ринкового інфраструктурного забезпечення процесу відтворення технологій та інновацій за схемою: «гроші – потреба – знання (ідея) – задоволення потреби – гроші». При цьому труднощі в комерціалізації наукових розробок пов'язані з відсутністю:

- системного стратегічно орієнтованого підходу до інноваційної сфери взагалі та підміна його розрізненими заходами, які не досягають своєї мети;
- чітких дійових механізмів із залучення та використання результатів науково-технічної діяльності в господарському обігу;

---

⁴⁸⁵ Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecan/2010_7/pdf/kamyanska.pdf.

– інтересу до розвитку (а отже, і фінансування) новітніх технологій з боку бізнесу. Якщо в інноваційно активних країнах на сьогодні співвідношення державних та недержавних джерел витрат на НДДКР коливається як 30:70, то в Україні лівова частка тягаря фінансування цієї сфери (більш ніж 40 % загального обсягу інвестицій) лягає на обмежений ресурс державного бюджету⁴⁸⁶ ;

- критеріїв оцінки ринкової вартості науково-технічної продукції;
- інфраструктури, що забезпечує вирішення окремих питань комерціалізації наукових розробок на різних етапах їхньої готовності;
- реальних стимулів у суб'єктів підприємницької діяльності до інвестування в наукові дослідження на тлі суперечливої законодавчої бази, що регламентує діяльність у сфері інновацій і трансферу технологій.

В Україні прийнято низку важливих законодавчих та нормативно-правових актів, що регламентують науково-технічну й інноваційну діяльність в умовах переходу до ринкової економіки. Однак на державному рівні ще потребують розв'язання чимало питань щодо реалізації інноваційної моделі розвитку економіки. Одне з них – питання комерціалізації наукових розробок вищих навчальних закладів.

Місце вищих навчальних закладів у процесі комерціалізації наукових розробок: світовий досвід

Приклади розвинених країн підтверджують, що провідні університети є рушійними силами для виникнення багатьох нових виробництв.

Ще на початку 1980-х американський письменник Стівен Шлосстейн іронізував із приводу технологічного відставання економіки своєї країни: «Ви прокидаєтеся під будильник Sony, йдете на кухню і вмикаєте кавомолку Sanyo. Дивитесь на кварцові годинники Seiko, перевіряєте автовідповідач Toshiba. Одягаєте сорочку з найтоншої бавовни, на її етикетці написано

---

⁴⁸⁶ Комерціалізація наукових розробок як фактор конкурентного розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ekonom_148_2013.pdf.

«Зроблено в Японії»⁴⁸⁷. Минуло зовсім небагато часу, і американські компанії знову стали конкурувати з японськими. А радикально змінюватися ситуація в Сполучених Штатах почала тоді ж, у 1980-х, коли ВНЗ дали можливість заробляти на результатах своїх досліджень. Фінансування із зовнішніх джерел, вільна участь у комерційній діяльності, стратегічне інвестування, закупівля й управління активами, використання прибутку та бюджетних надходжень, перерозподіл освітніх ресурсів відповідно до коливань попиту дозволили університетам поширити власний вплив як виробників та розповсюджувачів технологій⁴⁸⁸. І тепер близько 30 % вартості американських компаній, що торгуються на біржі NASDAQ, сформовано завдяки використанню університетських винаходів⁴⁸⁹.

Саме державне розуміння того, що розвиток інноваційного підприємництва неможливий без кооперації науки та бізнесу, стало однією з головних передумов для стрімкого інноваційного розвитку в США. Першим кроком на шляху законодавчого врегулювання вищезазначеного зв'язку стало прийняття в 1980 році Закону Стівенсона-Вайдлера, що оголосив національним пріоритетом підтримку інновацій, комерціалізації та трансферу технологій. Наступний прийнятий Закон Бай-Доула [1980] відіграв вирішальну роль у поєднанні науки та бізнесу. Згідно із цим Законом права на інтелектуальну власність (результати R&D – досліджень та розробок) почали належати не державі, а закладам науки, в яких були створені. Із цього часу університетам та іншим дослідницьким установам почали належати права інтелектуальної власності на розробки, виконані за фінансової підтримки держави. Але кожний університет зобов'язаний: а) подати заявку на патентування винаходу, інакше права повертаються до уряду; б) винайти

---

⁴⁸⁷ Стартап для almatater [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazine.rbc.ru/2012/03/28/business/562949983385578.shtml>.

⁴⁸⁸ Правове забезпечення комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2012/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?nameToSave=%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97>.

⁴⁸⁹ Стартап для almatater [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazine.rbc.ru/2012/03/28/business/562949983385578.shtml>.

можливість комерційного запровадження винаходу, а в разі успіху – виділити частину доходів від комерціалізації винахіднику; в) надати агентству, яке фінансує університет, звітну документацію; в окремих випадках агентство може затребувати собі право на винахід⁴⁹⁰.

Як приклад інших держав у напрямку зміни правового статусу університетів можна навести такі:

- скасування професорської привілеї: Німеччина (2001), Австрія (2002), Данія (2002), Фінляндія (2009);

- урегулювання питань інтелектуальної власності університетів: Фінляндія – Закон «Про права на винаходи, зроблені у вищих навчальних закладах» (2006); Японія – Закон «Про науку та технології» (1995), Закон «Про сприяння передачі технологій університетами»(1998);

- стимулювання взаємодії університетів та промисловості: Японія – Закон «Про спеціальні заходи зі стимулювання розвитку промисловості» (1999) (японський Закон Бая-Доула); Закон 2000 р. (закріплено право працівників університетів надавати платні консультації, створювати стартап компанії та управляти ними).

Такі дії держав дали поштовх для стрімкого розвитку наукових досліджень, виходу інноваційних компаній «start-up» зі стін університетів та підняття економіки країн у цілому.

Модель університету, який використовує інноваційні методи навчання й тісно взаємодіє з промисловістю, де запроваджуються розробки університетських учених, і здатний комерціалізувати результати своєї діяльності та залучити додаткові фінансові ресурси, відома як «*підприємницька*».

Одним з яскравих успішних прикладів *підприємницького університету* є Стенфордський університет, який сьогодні є одним із світових лідерів серед дослідницьких університетів за рівнем академічної підприємницької

---

⁴⁹⁰ Грибанов Д. В. Зарубежный опыт правового регулирования отношений в сфере инновационного развития [Електронний ресурс] / Д. В. Грибанов. – Режим доступу: <http://www.utmn.ru/docs/4262.pdf>.

активності та кількості створених інноваційних підприємств. Сильний прояв ідей підприємництва у Стенфордському університеті, наявність розвинутої венчурної інфраструктури сприяють створенню та розвитку спінінгових академічних підприємств.

Започаткуванню та розвитку академічної підприємницької діяльності університет завдячує «академічному архітектору» Силіконової долини Фредеріку Терману. За історію існування Стенфордського університету його випускниками та працівниками було створено близько 5000 компаній, на яких працюють близько 700 тис. осіб.

Зараз Стенфордський університет робить вагомий внесок у розвиток технологічного парку, виступаючи центром генерування та втілення науково-технологічних розробок, двигуном інноваційної діяльності та роботодавцем для 20450 осіб у Силіконовій долині. Університет відіграє важливу фінансову роль як ініціатор та співзасновник різноманітних фондів у сфері фундаментальних наукових досліджень, а також інвестиційних фондів (інноваційних, венчурних) у процесі формуванні фірм Стенфорда «related start-up». Університет є спонсором та співінвестором більше 5000 проектів⁴⁹¹.

У міжнародній практиці діють різні організаційно-економічні механізми та моделі комерціалізації наукових досліджень і прав інтелектуальної власності ВНЗ. До основних можна віднести:

- створення start-up компаній при університетах;
- створення спеціальних відділів – офісів комерціалізації;
- співпраця університетів (дослідницьких організацій) із державою на умовах державно-приватного партнерства.

Нові високотехнологічні компанії (start-up) – напевно найпривабливіший для економіки канал комерціалізації технологій, оскільки вони створюють робочі місця, податкові надходження, імідж території тощо. З погляду економіки утворення нових інноваційних підприємств (start-up) вважається

---

⁴⁹¹ Академічна підприємницька діяльність Стенфордського університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14819/1/100_164-165_120506_maket_ena_ntb.pdf.

одним із важливих джерел для економічного розвитку території. У даний час в Європі активно розглядаються можливі схеми пайової участі (share-holding) для інститутів і дослідників при створенні нових підприємств, а також прав щодо другої роботи (secondary employment). На додаток до того, що наукові організації відповідають за питання, пов'язані з інкубаторами інноваційних підприємств, наукові організації та дослідники мають право робити внески в капітал start-ups і ставати їх акціонерами (наприклад, ця практика існує в Ірландії, Німеччині, Нідерландах).

У Росії в липні 2009 року був прийнятий закон, який дозволив вищим навчальним закладам та науково-дослідним інститутам створювати малі наукоємні компанії та отримувати прибуток від їх діяльності. Основною метою прийняття цього Закону було забезпечення реального впровадження у виробництво результатів науково-технічної діяльності, що створювались за рахунок бюджетних коштів. Фактично російським ВНЗ було надано право засновувати дочірні компанії, створювати центри трансферу технологій при ВНЗ тощо. Проте при імплементації норм Закону в практику виникають⁴⁹²:

- організаційні проблеми на етапі створення підприємств. Вони зумовлені відсутністю методологічних матеріалів, які пояснювали б особливості створення підприємства при ВНЗ, режиму їхнього оподаткування, підходи до визначення частки і внесків учасників тощо;
- організаційні проблеми на етапі функціонування підприємств. Такі проблеми пов'язані, по-перше, зі складністю процедур укладення договорів оренди у зв'язку з необхідністю погодження договорів із Фондом держмайна, яке може тривати протягом 2-3 місяців; по-друге, неузгодженістю податкового законодавства при реалізації результатів; по-третє, конкурсна процедура укладення договорів;
- проблеми маркетингу і комерціалізації. Більшість наукових співробітників не мають досвіду в підприємницькій діяльності, вміння

---

⁴⁹² Малые инновационные предприятия при вузах: проблемы и перспективы развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://9000innovations.ru/malye-innovacionnye-predpriyatiya-pri-vuzah-problemy-i-perspektivy-razvitiya>.

грамотно позиціонувати продукт на ринку, управляти проектами тощо. З огляду на це, більшість підприємств при ВНЗ потребують залучення досвідчених фахівців у таких галузях, перешкодою чого є обмеженість фінансових ресурсів і жорсткий контроль сфери з боку держави.

Для підвищення ефективності процесу передавання результатів наукових досліджень у промисловість ВНЗ стали засновувати спеціальні структури з просування технологій, створених із використанням державного бюджету – офіси та центри з трансферу технологій, відділи інтелектуальної власності, ліцензування та патентування. Так, практично в усіх американських університетах є офіси комерціалізації технологій (Technology Transfer Offices – ТТО), які відповідальні за співпрацю із виробниками. Таким чином відбувається поділ функцій – учені займаються своєю справою, професіонали, що працюють на ринку, – своїм. Важливо тільки, щоб усі сторони (наукові організації, автори, офіси комерціалізації, виробничники) були економічно зацікавлені в процесі комерціалізації, тоді ймовірність успіху значно зростає.

Основна мета ТТО – забезпечення наукової організації додатковим позабюджетним фінансуванням за допомогою комерціалізації його розробок⁴⁹³. ТТО виконують такі функції, як надання необхідної інформації викладачам і науковцям, адміністрації університету, компаніям та окремим підприємцям, органам управління про наявні ресурси інноваційного підприємництва всередині й поза університетом; аналіз змісту та ходу виконання договорів про проведення наукових досліджень на предмет комерційної значущості отриманих результатів; реклама окремих розробок університету та його можливостей; проведення переговорів із питань стратегії і тактики використання інтелектуальної власності та комерційної таємниці, а також передачі результатів досліджень; організація заходів з охорони інтелектуальної власності та підтримання чинності охоронних

---

⁴⁹³ Интеллектуальная собственность в России: проблемы государственного регулирования развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iep.ru/files/persona/dezhina/innovatsii-8-03.pdf>.

документів; передача і комерціалізація результатів досліджень, забезпечення отримання роялті та розподілення доходів, які отримуються від передачі прав на інтелектуальну власність та ін.

Хоча ТТО не утворювались як самоокупні центри, що дають прибуток, досвід США свідчить про те, що в кінцевому підсумку вони можуть стати самоокупними приблизно через вісім – десять років. У ТТО з передачі технологій, які успішно працюють, валовий обсяг зібраних роялті та ліцензійних платежів становить від 0,5 % до 2 % щорічного бюджету на науково-дослідні роботи відповідного університету або інституту⁴⁹⁴.

Найвідоміші з ТТО: офіс із трансферу технологій Каліфорнійського університету (створений ще в 1926 р.), Німецьке товариство Фраунгофера (засноване в 1952 р.), Британська технологічна група (існує з 1948 р.) як національна корпорація з комерціалізації здобутків науки і техніки. Мета здійснення таких структурних змін – передача розробок споживачам із користю для ВНЗ⁴⁹⁵. Ознайомлення із зарубіжним досвідом корисно не тільки для створення ТТО, але й для вироблення загального підходу до визначення правовласника, вирішення проблеми закріплення прав на інтелектуальну власність і її комерціалізації.

Розвинуті держави здійснюють комерціалізацію наукових розробок також через механізм державно-приватного партнерства. Такі партнерства використовують права на інтелектуальну власність як механізм, що спонукає фірми до співпраці з державними дослідницькими структурами. Найбільш характерним прикладом використання цього механізму також є США, де з 1986 р. всі зацікавлені фірми отримали доступ до науково-технічних ресурсів федеральних лабораторій у рамках так званих Договорів про спільні наукові дослідження і розробки (Cooperative Research and Development Agreement – CRADA)⁴⁹⁶.

---

⁴⁹⁴ Там само.

⁴⁹⁵ Там само.

⁴⁹⁶ Усовершенствование стратегии, политики и регулирования инноваций в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naukainform.kpi.ua/Nauka_Naukoznavstvo/Sbornik_materialy_XV_MNPK_Alushta_09_10.pdf.

У разі застосування CRADA йдеться про такі роботи, коли відповідний федеральний орган виконавчої влади є замовником робіт, у ході виконання яких отримуються результати, що мають комерційну цінність, й обов'язковим партнером виступає промислова фірма. При цьому федеральний уряд не може здійснювати будь-яке пряме фінансування приватної компанії-учасника договору. У окремих випадках до цієї програми можуть підключатися дослідницькі університети і/або влади штатів. Середня вартість проекту в рамках CRADA становить близько 800 тис. доларів. Із 1992 по 1995 рр. було підписано більше 3,500 кооперативних угод⁴⁹⁷. Лабораторії, що належать федеральному уряду, можуть передавати права власності на створену інтелектуальну власність приватному підприємству, а федеральному уряду повинна надаватися безвідклична безоплатна невиключна ліцензія, щоб технологія могла використовуватися в інших країнах світу.

Цікаво також розглянути механізм виплат винагород у рамках CRADA, який не тільки враховує баланс інтересів, а й стимулює винахідницьку активність працівників. Згідно із чинним законодавством голова агентства або лабораторії, що займається ліцензуванням, повинен виплачувати автору щороку перші 2 тис. дол. США і не менше 15 % від подальших надходжень. Решта доходів може використовуватися на реінвестування в дослідження і розробки. У тому разі, якщо сума ліцензійних платежів перевищить 5 % річного бюджету лабораторії, надлишки надходять до федерального бюджету. Сума перевищення ділиться між агентством і казначейством у пропорції 25% до 75%. Таким чином, порядок виплат такий, що спочатку свою частку отримує працівник-автор, потім – лабораторія, де він працює, а в останню чергу – держава. При цьому в разі високих доходів частка держави виявляється найбільш значною⁴⁹⁸.

---

⁴⁹⁷ Там само.

⁴⁹⁸ Там само.

Такий механізм знижує ймовірність конфлікту інтересів і стимулює авторів до того, щоб вони не приховували своїх винаходів і не шукали тіньових шляхів їх реалізації.

Щодо способів і пропорцій у розподілі доходів від реалізації інтелектуальної власності, то тут виділяються два підходи. У деяких країнах фінансують науку відомства, яким установлюють фіксовані норми розподілу роялті для державних науково-дослідних інститутів та університетів. В інших країнах установлюються «рамкові» правила, а організації самі визначають конкретні пропорції і суми платежів. Країни, у яких у даний час відбувається реформування законодавства в галузі інтелектуальної власності, схиляються до другого підходу, розуміючи, що організаціям потрібна певна автономія і гнучкість для того, щоб найбільш ефективно відповідати на запити промисловості та власних дослідників.

У цілому головними принципами стимулювання інтересу приватного сектору до процесу комерціалізації винаходів є правова визначеність при визначенні прав власності на об'єкти інтелектуальної власності, створені за рахунок державних коштів, а також передача прав розпорядження об'єктами інтелектуальної власності з державного на локальний (інституціональний) рівень управління.

Таким чином, світовий досвід показує наявність тенденції в прискоренні процесів залучення інтелектуальної власності до господарського обігу шляхом закріплення прав на результати, що фінансуються з держбюджету на здійснення науково-технічної діяльності, за виконавцями робіт (університетами, державними науковими лабораторіями, приватними фірмами) і тенденції – поширення державно-приватного партнерства.

В Україні сьогодні немає реальної можливості активізувати інноваційну діяльність ВНЗ у зв'язку з тим, що розвиток підприємницьких функцій українських університетів зіштовхується із численними інституціональними бар'єрами.

Спираючись на європейський досвід і думки українських експертів, можна виділити низку правових питань, які безпосередньо пов'язані із завданням формування і розвитку інфраструктури комерціалізації наукових розробок ВНЗ в Україні.

По-перше, законодавча недосконалість визначення правового статусу ВНЗ в Україні як суб'єкта господарювання, зокрема, питань правового режиму майна, права розпорядження коштами, отриманими від господарської діяльності, права бути засновником товариств).

Правовий статус є обов'язковою умовою функціонування ВНЗ як учасника різних правовідносин, у яких реалізуються його завдання та основна мета⁴⁹⁹. Він є визначальним для характеристики діяльності ВНЗ не тільки в здійсненні освітніх функцій, але й у змісті господарських операцій, обов'язі майнових правомочностей ВНЗ, особливостях оподаткування та можливостях застосування податкових пільг. Правовий статус ВНЗ незалежно від форми власності – це свого роду правова модель суб'єкта господарювання, яка має чітке функціональне значення⁵⁰⁰.

Відповідно до п. 1 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством⁵⁰¹. На відміну від інших учасників господарських відносин, суб'єкти господарювання:

– безпосередньо здійснюють господарську діяльність (діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру);

---

⁴⁹⁹ Савченко М. В. Визначення вищих навчальних закладів як суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11cmvycg.pdf>.

⁵⁰⁰ Там само.

⁵⁰¹ Господарський кодекс України : затв. Законом України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.

– залишаються учасниками господарських правовідносин навіть у разі, коли вони певний час не проводять конкретні господарські операції;

– є учасниками всіх видів відносин у сфері господарювання: господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських.

Загальними ознаками суб'єкта господарювання згідно з ч. 1 ст. 55 ГК України є наявність господарської компетенції, відокремленого майна та самостійна відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна (крім передбачених законодавством випадків)⁵⁰².

Наявність компетенції є важливою ознакою будь-якого суб'єкта господарювання. Господарська компетенція суб'єктів господарювання визначається як сукупність господарських прав та обов'язків щодо здійснення господарської діяльності. Суб'єкту господарювання належать як повноваження щодо безпосереднього виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, так й організаційно-установчі повноваження. Господарська компетенція суб'єктів господарювання встановлюється законодавством і конкретизується у статутах, інших установчих документах, які затверджуються їх засновниками⁵⁰³.

Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III ВНЗ – це освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та

---

⁵⁰² Там само.

⁵⁰³ Савченко М. В. Визначення вищих навчальних закладів як суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / М. В. Савченко. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11cmvycg.pdf>.

науково-технічну діяльність⁵⁰⁴. При цьому функціональним призначення ВНЗ є:

- здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;
- здійснення наукової і науково-технічної (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), творчої, мистецької, культурно-виховної, спортивної та оздоровчої діяльності;
- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників⁵⁰⁵.

Правовий статус ВНЗ закріплено в ст. 23 Закону, відповідно до якої ВНЗ визнається юридичною особою, яка має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і мати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді⁵⁰⁶.

Говорячи про правовий статус ВНЗ, можна стверджувати, що він має спеціальну правосуб'єктність. Аналіз чинного законодавства дає підстави зробити висновок про те, що ВНЗ віднесений до того роду діяльності, який має здійснюватися некомерційними юридичними особами, наділеними спеціальною правоздатністю⁵⁰⁷. Спираючись на наукові праці М. І. Брагінського, В. В. Лаптева, В. А. Рахмилович, присвячені спеціальній

---

⁵⁰⁴ Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.

⁵⁰⁵ Там само.

⁵⁰⁶ Там само.

⁵⁰⁷ Токмовцева М. В. Высшее учебное заведение как субъект отношений в сфере предпринимательства [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03, 12.00.04 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / М. В. Токмовцева. – Режим доступу: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1217941#_ftn2.

правоздатності юридичних осіб, можна говорити про те, що спеціальна правоздатність ВНЗ передбачає наявність у юридичної особи лише таких прав і обов'язків, які відповідають цілям його освітньої діяльності і прямо зафіксовані в його установчих документах⁵⁰⁸. Для ВНЗ це означає обмежений характер можливості здійснювати права і виконувати обов'язки, а також конкретний, а не абстрактний, перелік можливих видів підприємницької діяльності⁵⁰⁹.

На сьогодні підприємницька діяльність українських ВНЗ обмежується фактично переліками платних послуг, які може надавати ВНЗ. Серед такої діяльності не передбачено можливості ВНЗ створювати комерційні структури з метою отримання прибутку.

Хоч Закон і закріпив право ВНЗ виступати засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої діяльності вищого навчального закладу (див. ст. 23 ЗУ «Про вищу освіту»), чинне законодавство не регулює питання порядку створення таких осіб, їх організаційно-правові форми тощо. Більш того, згідно з Наказом МОН України від 10.05.2002 р. № 296 ВНЗ державної та комунальної форм власності відповідно до п. 2 ст. 23 Закону не можуть виступати засновниками (співзасновниками) інших юридичних осіб до прийняття відповідного закону, який би надавав таке право⁵¹⁰. Сьогодні можливість створення ВНЗ юридичних осіб передбачена ст. 13 ЗУ «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI, згідно із ч. 1 якої ВНЗ та/або наукова установа можуть бути засновниками юридичних осіб та/або їх об'єднань для організації та виконання проектів наукового парку⁵¹¹. Крім того, право створювати підприємства (у випадку, якщо відповідне повноваження надане КМУ)

---

⁵⁰⁸ Там само.

⁵⁰⁹ Там само.

⁵¹⁰ Про застосування Закону України «Про вищу освіту»: наказ МОН України від 10.05.2002 р. № 296 // Ліга: Закон: комп'ютер.-правовая система / Всеукр. сеть распространения правов. информ. – [Електрон. прогр.]. – Версия 9.1.5. – К., 2014. – Загл. из рук. для пользователя. – Ежедн. обновление. – Файл: MUS1224.LHT

⁵¹¹ Про наукові парки: Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 51. – Ст. 757.

належить національним вищим навчальним закладам (див. ст. 26 ЗУ «Про вищу освіту»). У той же час в інших випадках ВНЗ може лише створювати структурні підрозділи відповідно до ст. 30 ЗУ «Про вищу освіту», окремі з яких можуть мати певні права юридичної особи, а структурними підрозділами вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації можуть бути наукові, навчально-наукові, науково-дослідні та науково-виробничі інститути⁵¹². Проте, в будь-якому разі такі структури не відповідають тим, що передбачає модель «підприємницького університету».

Певні перспективи в цьому напрямі мають дослідницькі університети. Згідно з Положенням про дослідницький університет, затвердженим Постановою КМУ від 17.02.2010 р. № 163, дослідницький університет повинен, зокрема, проводити дослідницьку та інноваційну діяльність, забезпечувати інтеграцію освіти та науки з виробництвом, упроваджувати в практику наукові досягнення, технічні і технологічні розробки⁵¹³. Серед основних завдань дослідницького університету – реалізація інноваційних проектів розроблення, впровадження та виробництва нової високотехнологічної продукції; інтеграція освіти та науки з виробництвом шляхом створення навчально-науково-виробничих об'єднань, базових кафедр, лабораторій разом з інститутами Національної та галузевих академій наук і підприємствами, установами та організаціями; випуск та реалізація експериментальних зразків нової техніки, технологій та малосерійної наукоємної продукції; забезпечення охорони об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема інноваційних розробок університету⁵¹⁴.

Немає також законодавчих передумов для реалізації проектів у рамках державно-приватного партнерства. Прийнятий ЗУ «Про державно-приватне партнерство»⁵¹⁵ хоч і встановив загальні засади партнерства, сьогодні

---

⁵¹² Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.

⁵¹³ Положення про дослідницький університет : постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2010 р. № 163 // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 13. – Ст. 612.

⁵¹⁴ Там само.

⁵¹⁵ Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 524.

фактично не реалізується через відсутність правових інструментів реалізації конкретних положень Закону. Не врегульовані також питання можливості кооперації держави і ВНЗ як партнера з огляду на певну обмеженість у розпорядженні своїми коштами.

Так, згідно із ч. 2 ст. 63 ЗУ «Про вищу освіту» майно, що закріплене за вищим навчальним закладом державної або комунальної форми власності, а також доходи від використання цього майна належать вищому навчальному закладу на правах оперативного управління. Воно не підлягає вилученню або передачі будь-яким підприємствам, установам, організаціям, крім випадків, передбачених законодавством. При цьому Законом встановлено, що ВНЗ самостійно розпоряджається доходами та іншими надходженнями, одержаними від надання дозволених законодавством платних послуг. Таке розпорядження включає в себе право придбання майна та його використання на підставі договорів тощо.

Відтак аналіз правомочностей ВНЗ із управління майном показав, що у зв'язку із здійсненням господарської діяльності ВНЗ отримує два види майна, які закріплені за ним на різному правовому режимі й навіть по-різному оформлені. У цьому разі правовий режим майна можна розділити на дві категорії: а) майно, що перебуває у ВНЗ на праві оперативного управління; б) майно, яке придбане ВНЗ у результаті здійснення дохідної діяльності та надходить у самостійне розпорядження установи. Одна частина майна ВНЗ, отримана ним від власника за кошторисом, знаходиться в нього на праві оперативного управління. Інша частина, «зароблена» самим ВНЗ враховується на окремому балансі, знаходиться на особливому праві, прямо не названому законодавцем⁵¹⁶.

Проте основним правовим титулом, на підставі якого ВНЗ володіє закріпленим за ним майном, є право оперативного управління. Згідно зі ст. 137 ГК України правом оперативного управління є речове право суб'єкта

---

⁵¹⁶ Токмовцева М. В. Высшее учебное заведение как субъект отношений в сфере предпринимательства [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03, 12.00.04 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / М. В. Токмовцева. – Режим доступа: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1217941#_ftn2.

господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником для здійснення некомерційної діяльності в межах, установлених Кодексом та іншими законами, а також власником майна⁵¹⁷.

У будь-якому разі кошти, отримані ВНЗ, у тому числі від надання платних послуг, відповідно до бюджетного законодавства є бюджетними і розпоряджатися такими коштами ВНЗ може тільки в межах витрат, передбачених кошторисом. У протилежному разі такі дії можуть бути кваліфіковані як нецільове використання бюджетних коштів.

Отже, для ВНЗ як некомерційної юридичної особи обмеження свободи розпоряджатися отриманим прибутком означає обов'язок використовувати його відповідно до статутних цілей і реінвестувати отриманий дохід безпосередньо до ВНЗ⁵¹⁸. Однією із суттєвих ознак, що відрізняє комерційні організації від некомерційних, залишається право перших розподіляти отриманий прибуток серед засновників і відсутність такого права в некомерційних організаціях⁵¹⁹.

Ураховуючи особливості майнового режиму ВНЗ, який, з одного боку, володіє майном засновника (власника) на праві оперативного управління, а з другого, – має власне майно, джерела придбання якого є легальними і передбачені чинним законодавством, деякі автори пропонують укладати договір між ВНЗ і його засновником, аргументуючи це тим, що порядок закріплення правомочностей ВНЗ у договорі дозволить юридично розмежувати майно ВНЗ на дві категорії: 1) майно, передане ВНЗ засновником (засновниками), 2) майно, що належить ВНЗ на праві власності⁵²⁰. Це зробить можливим врегулювати питання обсягу правомочностей ВНЗ щодо володіння, користування та розпорядження

⁵¹⁷ Господарський кодекс України: затв. Законом України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.

⁵¹⁸ Токмовцева М. В. Высшее учебное заведение как субъект отношений в сфере предпринимательства [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03, 12.00.04 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / М. В. Токмовцева. – Режим доступу: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1217941#_ftn2.

⁵¹⁹ Там само.

⁵²⁰ Там само.

майном, розмежувавши межі майнової відповідальності за зобов'язаннями ВНЗ. Ця модель містить певні ознаки державно-приватного партнерства, і реалізація на практиці буде виступати правовою підставою ВНЗ використовувати кошти для формування статутного капіталу інноваційних підприємств (start-up). Більше того, у разі застосування моделі створення інноваційних компаній (start-up) в автора об'єкта права інтелектуальної власності виникає можливість отримання ним адекватної компенсації за користування його результатом наукових досліджень з урахуванням обсягу фактично виробленої на основі останнього продукції через механізм дивідендів, який доповнюється можливістю безпосереднього керування процесом доопрацювання, удосконалення та комерціалізації інтелектуального продукту в разі призначення зазначеної особи директором підприємства. При цьому режим підприємницької діяльності ВНЗ повинен не тільки служити виконанню завдань організації, але й відповідати її меті. Разом із тим, один і той же вид діяльності може бути діяльністю, спрямованою на досягнення цілей створення ВНЗ і на отримання прибутку. Збіг цілей організації – освітньої та підприємницької – не суперечить чинному законодавству за умови, що підприємницька діяльність ВНЗ служить досягненню основної мети організації⁵²¹.

По-друге, коли говорять про об'єкти права інтелектуальної власності ВНЗ, то мають на увазі продукти наукової, дослідницької, освітньої, інноваційної та інших видів діяльності, що зумовлює визначення терміна «результати науково-дослідної діяльності». Результатом науково-дослідної діяльності є наукова або науково-технічна продукція, представлена у формі наукового повідомлення, наукової доповіді, звіту, статті, монографії, проекту, конструкторської або технологічної документації, відкриття, розробки, готової до впровадження, тощо. Результати науково-дослідної діяльності вищих начальних закладів є підсумком інтелектуальної творчої діяльності фахівців у вигляді наукової продукції, що має комерційне та суспільне значення і

---

⁵²¹ Там само.

реалізується споживачеві як сукупність корисної інформації та прав на об'єкти інтелектуальної власності в таких основних формах⁵²²: результати науково-дослідних, проектно-конструкторських і техніко-технологічних робіт у формі аналітичних звітів; бізнес-плани, конструкторсько-технологічна документація, програмні продукти, бази даних тощо; винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ноу-хау тощо; знання, досвід, консультації у сфері маркетингу, проектного управління, інжинірингу та інших науково-техніко-технологічних послуг, що пов'язані зі супроводом і обслуговуванням інноваційної діяльності підприємств тощо.

Слід звернути увагу, що нормами чинного законодавства не визначаються окремі правила розподілу прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені за рахунок державних коштів. На ці відносини розповсюджуються загальні норми, закріплені в книзі IV ЦК України. Зокрема, відповідно до ст. 429 ЦК України особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або в якій працює працівник. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором⁵²³.

При цьому законодавча колізія виникає у зв'язку з тим, що право оперативного управління як основне право титульного володіння майном ВНЗ розповсюджується на всі види майна, до складу якого входять нові права. Тому саме воно й визначає правові підстави використання ВНЗ

---

⁵²² Воліко В. В. Розвиток комерційного трансферу результатів науково-дослідницької діяльності ВНЗ [Електронний ресурс] / В. В. Воліко, І. П. Дзьобко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Traciv/2012_1_3/52.pdf.

⁵²³ Цивільний кодекс України : затв. Законом України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

результатів інтелектуальної діяльності (об'єктів інтелектуальної власності), отриманих у ході проведення фундаментальних та прикладних досліджень, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету.

Ураховуючи обмеженість ВНЗ у розпорядженні майном, у тому числі й результатами інтелектуальної власності, можна констатувати, що чинне законодавство не закріплює стимулюючих передумов для українських ВНЗ для передання самостійно або разом із науковцем до статутного капіталу майнових прав на результати наукових досліджень (на об'єкти права інтелектуальної власності) в обмін на корпоративні права, що надають право на управління такою юридичною особою, а також право на дивіденди⁵²⁴. Це позбавляє можливості вийти на ринок ще на етапі створення об'єкта права інтелектуальної власності, оскільки можливість реалізації такого об'єкта фактично відбирається у ВНЗ, а державні органи, у свою чергу, теж не займаються подальшою комерціалізацією такої розробки.

На практиці використання результатів досліджень здійснюється шляхом передачі вченими (авторами) суб'єктам господарювання майнових прав на власні інтелектуальні результати, створені ними, в тому числі у зв'язку з виконанням трудових обов'язків у ВНЗ чи науковій установі, шляхом укладання ліцензійного договору або договору відступлення (передачі) майнових прав. Іншими словами, комерціалізація результатів наукових досліджень, проведених ВНЗ за бюджетні кошти, відбувається з порушенням прав інтелектуальної власності самих ВНЗ як роботодавців, що визнаються співволодільцями таких прав, у разі створення об'єкта інтелектуальної власності в межах трудового договору працівником, якщо інше не встановлено договором між ними. Однією з причин таких ситуацій є відсутність у ВНЗ налагодженої системи внутрішніх нормативних актів, договорів та інших документів, які б регулювали процедуру сповіщення,

---

⁵²⁴ Атаманова Ю. Є. Законодавче забезпечення комерціалізації результатів наукових досліджень вищими навчальними закладами: стан та проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2012/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?nameToSave=%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97>.

набуття та розподілу майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності між ВНЗ та його науковцями. Крім того, у статтях витрат ВНЗ досить часто взагалі не закладено можливості виплати передбаченої законом авторської винагороди, що призводить до труднощів при її виплаті. Відсутність таких коштів також зумовлює неможливість викупу майнових прав у творця – співробітника ВНЗ у разі, якщо останній бажає передати свої права ВНЗ.

При вирішенні проблем комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності ВНЗ треба зазначити тісну взаємодію цього процесу з трансфером. Трансфер – це послідовність дій, у ході яких знання, досвід, промислова власність, отримана в результаті фундаментальних та прикладних досліджень в університетах і науково-дослідних установах, вільно розповсюджуються, передаються за допомогою надання науково-технічних послуг або отримуються підприємствами для впровадження як продукту або процесу. Тобто це взаємодія між двома або більше партнерами, де хоча б один з партнерів передає свій результат науково-дослідної діяльності через ноу-хау, патенти і технічне сприяння іншому партнерові, який бажає впровадити і використовувати цей результат для конкретної мети⁵²⁵. Правило трансферу: обидві сторони повинні отримати від нього користь на взаємовигідній основі. Але сьогодення ситуація в країні дає змогу констатувати, що автори (працівники ВНЗ) не зацікавлені у створенні об'єктів інтелектуальної власності з огляду на відсутність матеріальної складової у вигляді винагороди автору, а також у неможливості передачі таких об'єктів ВНЗ самостійно за власною ініціативою для реалізації, оскільки право власності на такі активи належать державі. Зважаючи на це, існує необхідність у прийнятті нормативних актів, які б встановлювали механізм розподілу прав, визначення правових, економічних та організаційних засад державного регулювання правовідносин щодо введення в господарський обіг об'єктів права інтелектуальної власності,

---

⁵²⁵ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 434.

створених із використанням державних коштів, а також стимулювання діяльності зі створення та використання таких об'єктів, з урахуванням інтересів авторів, держави та інших суб'єктів у цих правовідносинах.

По-третє, слабкість податкового стимулювання комерціалізації наукових розробок.

Сучасне податкове законодавство передбачає лише незначні пільги щодо оподаткування у сфері наукової діяльності. Відповідно до п. 140.1 ст. 140 Податкового кодексу України (далі – ПК України) при визначенні об'єкта оподаткування враховуються витрати (крім тих, що підлягають амортизації), пов'язані з науково-технічним забезпеченням господарської діяльності, на винахідництво і раціоналізацію господарських процесів, проведення дослідно-експериментальних та конструкторських робіт, виготовлення та дослідження моделей і зразків, пов'язаних з основною діяльністю платника податку, виплатою роялті та придбанням нематеріальних активів (крім тих, що підлягають амортизації) для їх використання в господарській діяльності платника податку⁵²⁶.

Наведене формулювання дозволяє вивести з-під оподаткування при додержанні встановлених умов відповідні витрати підприємств, але такий механізм стимулювання витрат на науково-технічний розвиток має певні недоліки:

– витрати обмежені тільки проведенням дослідно-експериментальних та конструкторських робіт. По-перше, такі види робіт не охоплюють усього спектра можливої науково-технічної діяльності; по-друге, зазначене вище формулювання не відповідає видам науково-технічної діяльності, перелік яких наведено в ст. 1 ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ⁵²⁷. Власне, саме визначення терміна «науково-технічне забезпечення господарської діяльності» у ПК України відсутнє;

---

⁵²⁶ Податковий кодекс України : затв. Законом України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 13-14, 15-16, 17. – Ст. 112.

⁵²⁷ Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ в ред. Закону України від 01.12.1998 р. № 284- XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 2–3. – Ст. 20.

– витрати підприємств на проведення фундаментальних наукових досліджень (а відповідно до ст. 1 ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність» під фундаментальними науковими дослідженнями розуміються «наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку») за договорами з вищими навчальними закладами не можуть бути віднесені до витрат;

– використання 100-відсоткової податкової знижки як інструмента податкового стимулювання витрат на науково-технічне забезпечення діяльності суб'єктів господарювання певною мірою зацікавлює платників податку в здійсненні таких витрат. Разом із тим, за таких умов і з урахуванням діючої ставки податку на прибуток 19 % кожні 100 грн, що вкладені в поточне фінансування наукових досліджень та розробок, дозволяють зменшити податкові платежі з цього податку тільки на 19 грн. Тому з метою створення реальних стимулів для фінансування наукових досліджень суб'єктами господарювання доцільно було б звільнити від оподаткування на 50% прибуток, отриманий платниками податку від упровадження результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, виконаних науково-дослідними установами НАН України та ВНЗ за умови цільового використання вивільнених коштів на наукову та науково-технічну діяльність.

Раніше ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР⁵²⁸ передбачав можливість отримання підприємством інвестиційного податкового кредиту (пп. 1.11.4 ст. 1 Закону), під яким розумілася відстрочка сплати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений строк із метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм із наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку

---

⁵²⁸ Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28.12.1994 р. № 334-ВР (втратив чинність) // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 4. – Ст. 28.

через загальне зростання прибутку, що буде отриманий унаслідок реалізації інноваційних програм.

Проте на практиці ця пільга не застосовувалась через невизначеність поняття «інноваційна програма» та відсутністю механізму надання цієї пільги (а саме: порядку визначення терміну відстрочки, узгодження з органами податкової служби, порядку обліку та звітності). Практика податкового законодавства, наприклад США, передбачає зменшення суми податку на прибуток корпорацій на 20 % приросту витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи та 20 % витрат на фінансування програм фундаментальних наукових досліджень, що здійснюються за договорами з університетами. Податковим же законодавством Канади передбачено надання податкового кредиту на науково-дослідні та конструкторські роботи на рівні 10 – 25% капітальних і поточних витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи залежно від масштабу корпорації та її територіального розміщення. З метою стимулювання розвитку науково-технічної діяльності законодавством Франції передбачено пряме вирахування з податку 45 % від приросту вкладень у наукові дослідження порівняно з попереднім роком, а також об'ємний інвестиційний податковий кредит на рівні 5 % витрат компанії на такі дослідження⁵²⁹.

Відповідно до ст. 19 ЗУ «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-IV⁵³⁰ у разі реалізації проекту наукового парку, зареєстрованого згідно із ч. 2 ст. 15 цього Закону, наукове, лабораторне і дослідницьке обладнання, а також комплектуючі та матеріали, передбачені проектом наукового парку, що ввозяться науковим парком та партнерами наукового парку для його виконання, звільняються від сплати ввізного мита в порядку, встановленому Митним кодексом України.

Застосування цієї пільги дозволяє зменшити витрати на імпортування таких товарів, що сприяє зменшенню ціни науково-технічної продукції або

---

⁵²⁹ Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecan/2010_7/pdf/kamyanska.pdf.

⁵³⁰ Про наукові парки : Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 51. – Ст. 757.

підвисити рентабельність суб'єкта наукового парку (за умови незмінної ціни). Разом із тим, втрати держави від застосування пільги менші, ніж її абсолютна сума, що зумовлюється відповідним зменшенням оподаткованого прибутку (за рахунок скорочення витрат або зменшення амортизаційних відрахувань). Аналіз чинного законодавства з податкового регулювання реалізації проектів наукових парків дає підстави стверджувати, що чинним законодавством не передбачено реального податкового стимулювання замовників проектів наукових парків та стимулювання використання нематеріальних активів.

По-четверте, відсутність ефективного правового механізму фінансування проектів ВНЗ.

На сьогодні у ВНЗ немає можливості залучати кошти на поворотній основі для фінансування окремих розробок чи фінансування розробок під умову передачі прав інтелектуальної власності на розробку в разі позитивного результату. Є потреба в ухваленні правової рамки, яка забезпечила б можливість поворотного фінансування комерційно значущих розробок⁵³¹. Доцільне використання окремих елементів зарубіжного досвіду в галузі організації дослідницького процесу – зокрема, апробація практики угод щодо проведення сумісних досліджень (за аналогією з CRADA) за умови передачі прав на створені об'єкти права інтелектуальної власності організаціям-розробникам і промисловим фірмам, зокрема організаціям малого бізнесу. На думку українських експертів, спроби застосування таких механізмів в Україні стикаються із чинним законодавством, в першу чергу, із законом про науку і державну науково-технічну політику⁵³².

Крім указаних проблем, існують також проблеми з узяттям на бухгалтерський облік патентів та інших охоронних документів, створених за бюджетні кошти, необхідною є підготовка фахівців із питань інноваційного

---

⁵³¹ Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecan/2010_7/pdf/kamyanska.pdf.

⁵³² Там само.

менеджменту, здатних вирішувати практичні завдання з комерціалізації наукових розробок і технологій у сучасних ринкових умовах та ін.

Отже, аналіз сьогоденної ситуації комерціалізації наукових розробок ВНЗ та врахування зарубіжного досвіду із цього питання дає змогу зробити висновок про те, що Україні доцільно врахувати світові тенденції в цій сфері та насамперед запровадити модель підприємницького університету, закріпивши за ВНЗ право на об'єкти інтелектуальної власності, створені за державні кошти, та можливості розпорядження ними з метою отримання прибутку, затвердити структуру такого ВНЗ, урегулювати питання можливості ВНЗ виступати засновником підприємств для цілей комерціалізації його розробок, трансферу об'єктів прав інтелектуальної власності за етапами комерціалізації, створити пільговий режим для здійснення діяльності інноваційними підприємствами, створеними на базі ВНЗ, або надавати дотації / субсидії для таких підприємств.

3.3. Особливості правового статусу та зміст діяльності технопарків

Переорієнтація світової економіки на вектор інноваційного розвитку зумовила становлення знань та інформації як основного ресурсу економічного зростання. У таких умовах відбувається загострення конкуренції серед провідних країн за світове науково-технічне лідерство, що вимагає формування потужних національних інноваційних систем (далі – НІС), елементи яких на даному етапі й зумовлюють рівень економічного розвитку держави. Поступове ускладнення внутрішніх зв'язків у НІС зумовило необхідність створення так званих «сполучних ланок» для підтримання та прискорення зв'язків між її складовими елементами. Такі ланки дістали назву «інноваційна інфраструктура» – сукупність взаємопов'язаних структур обслуговування, що становлять та/або забезпечують основу для розв'язання проблеми⁵³³.

---

⁵³³ Жилінська О. І. Розвиток інноваційної інфраструктури / О. І. Жилінська, Д. В. Чеберкус // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 57–67.